

AMERIKA-PÁRHUZAMOK

Két Amerika-tárgyú vajdasági regényről

Dudás Károly: *Ketrecbál*; Varga Zoltán: *Indiánregény*

TOLDI ÉVA

Az évfordulók a művek újraolvasásának alkalmai. Dudás Károly *Ketrecbálja* nemcsak Amerika fölfedezésének apropóján „jubilál”: éppen tíz évvel ezelőtt készült, a szerző a Forum Könyvkiadó 1982. évi regénypályázatára nyújtotta be.

A kritika ellentmondásos ítéletekkel fogadta a regényt. Herceg János lelkesen üdvözölte, s „a magyar próza népi változatát” látta benne, erényeként emelve ki, hogy „olyan eseményeket is érint, amelyeket a vajdasági magyar irodalom eddig óvatosan megkerült, de amiktől persze az életből és az emlékekből nem tűnnek el ezek az események”. Az alkalmi recenzens azt is bevallja, „némi szorongással” várja a kritikusok ítéletét a regényről, mert műfaji és szerkezeti megoldásairól vitázni lehetne, a szerző „kivételes epikai tehetségét” és a könyv „kivételes produkció” voltát azonban nem lehet elvitatni. A kötet másik recenzense, Vajda Gábor a következőképpen kezdi méltatását: „Dudás Károly regénye nem csupán évi könyvtermésünknek egyik kiemelkedő alkotása, hanem a jugoszláviai magyar próza történetében is a legjelentősebbek közé tartozik. Úgy gondolom, nem csupán Szenteleky örülne neki, hanem Kázmér Ernő is: ahelyett tehát, hogy programszerűen érvényesítené a helyi színeket, egyszerűen belőlük nő ki, a léte elválaszthatatlan tőlük.” Ugyanő mutat rá, hogy a szerző szociográfiai riportjaiból és novelláiból már korábbról ismeretesek regényének elemei és eljárása, s a szintézis láttán a kritikus „zavartalan örömet” fejezi ki. Utasi Csaba viszont a *Ketrecbált*at nem tartotta sem regénynek, sem valóságnak, illetve egyiknek sem elfogadhatónak.

Dudás Károly regénye három szereplő köré fonódik, szerkezete is hármas tagolású (a/1, b/1, c/1; a/2, b/2, c/2; a/3, b/3, c/3), és többnyire mechanikusan szétválasztott szövegtömbökből áll. Az a-val jelzett fejezetek Magó Gellért történetét mondják el, a b-vel jelzettek Horák Lajosét, a c-sek pedig Lajkó Illését. A mi szempontunkból az a és a c cselekményszál a fontos, s nyomban hozzátehetjük: az egész regényben is ez a két történetlánc a figyelmet érdem-

lő, a hitelesebb, a kidolgozottabb, ezek mutatják meg Dudás Károly igazi írói erőnyeit: a drámai hajlamot, rugalmas nyelvezetét, érzéletes helyzet-megelővenítő készségét, feszültségteremtésre alkalmas szituációit, a lírai ihletettséget és nem utolsósorban egy ritka elbeszélő készséget, a részletek iránti fogékonyságát és a leírás pontosságát, s ezek alapján mondhatjuk, hogy az író ismeri elbeszélte világát, mégpedig belülről, sőt bensőségesen, s világról való tudását magával ragadóan tudja megérezkíteni. Ezzel szemben a b eseménylánc elmondása során gyakran moralizál, s azt a kijelentést is megkockáztatja, hogy a falusi-paraszi életforma a legszebb, a legjobb, a legigazibb, minden más szükségszerűen hamis pózokat hoz létre, a szerző a faluról elszármazott értelmiségi figuráját egyoldalúan ragadja meg.

Miről is szól a *Ketrecbál*? Magó Gellért hatvanéves brazil illetőségű parasztember negyvenévi kint tartózkodás után hazalátogat a Bácskába, s útközben találkozik a tanyavilágot járó Tanyaszínház együttesével, hozzájuk csapódva jut el gyermek- és ifjúkorának színhelyére. A b fejezetek a Tanyaszínház egyik színésznének a gondolatvilágát tárják fel, a harmadik egység pedig Lajkó Illés története, aki sohasem hagyja el a faluját, kivéve, amikor öccséhez látogat el Németországba, rövid időre. A szöveget a mindentutó narrátor beszéli el, az mégis a tudatfolyam regényének tekinthető, mert a hősök állandóan emlékeznek, szüntelenül együtt élik meg a múltat a jellel, a történetek keverednek, összecsúsznak az idősíkok. A regényfolyam szerkezete pedig elmentékre épül. Magó Gellért főként az otthon és a nagyvilág, Horák Lajos a falu és a város, Lajkó Illés a jelen és a múlt párhuzamai között vívódik.

A történet sajátossága, hogy a falu neve, ahova a tájolást végző társulat eljut és a kivándorolt hazalátogat, nemcsak a regényben, hanem a valóságban is: Brazília. A falu történetét írja Dudás Károly, amikor elmondja, uradalmi cselédek egy csoportja hogyan indult el 1925 nyarán szekerekkel a legközelebbi vasútállomásra az Engelmann-birtokról, hogy a jobb megélhetés reményében kivándoroljon. Azonban alig haladtak tíz kilométert, eleredt az eső. A következő sorok pedig már a falu keletkezésének mítoszát mondják el Magó Gellért visszaemlékezésének alapján:

„Csigalassan haladtak előre a tarlok és szántások közt kanyargó dűlőúton, nyikorogtak a szétszáradt agyú kocsikerekek, kíméletlenül szikkasztott a nap, hajszálpontosan a tarkójára sütött, érlelte-forralta az agyvelejét, már nem volt kedve semmit sem kérdezni, az volt számára a legfontosabb, minél jobban behúzódjon a csomagok árnyékába, de ott is kibírhatalanul meleg volt, távoli égzengést hallott, de nem nagyon figyelt rá, el is szunnyadhatott közben, azután már egészen közel zörgött az ég, majdnem a fejük fölött, felnézett, és körs-körül sötéten gomolygó felhőket látott, itt-ott tejfehér bodrozással (. . .), itt a zivatar, mondta az apja (. . .), emberek, a lovakat kössétek a kocsioldalhoz, takarjátok le ponyvával, pokróccal a holmikat, az asszonyok és a gyerekek húzódnak a szekerek alá, már itt is a szele, kiabálta valaki, erős szél söpört végig a lapon, belekapott a lovak sörényébe, megemelgette a pokróco-

kat, harsogtatta a kukoricaleveleket, nagy szemű eső kezdett esni, aztán jéggel tetézett felhőszakadás zúdult rájuk, a lovak idegesen toporogtak és nyerítettek, a férfiak fejükre terített zsákokkal, kabátokkal még mindig a szekerek körül sürgölődtek, pillanatok alatt lehűlt a levegő, egyszerre lúdbőröztető hideg lett, a kocsik alá is bevett a jeges eső, reszketve bújít az anyjához, és csodálkozva tapasztalta, hogy az is reszket, micsoda ítéletidő, segíts, Jézusom, mert különben beleragadunk a sárba, soha nem jutunk el Brazíliába.”

A történet folytatása a regény legjobb lapjai közül való, nemcsak megírásának módja, a mozgalmasság érzékeltetése és a leírás realista-naturalista pontossága, hanem a jelenet szimbólumértéke miatt is. Gabriel García Márquez-től tanulhatta az író, hogyan kell a népéletet „megemelni”, irreálisba csúsztatni át, ebben feltétlenül hasonlít a latin-amerikai falu az itteni Brazíliához:

„Amikor elvonult a zivatar, és sárosan, ázottan kimerészkedett a kocsi alól, elborzadva látta, hogy a laposban eltűntek a tarlók, a kukoricatáblák, mélybe merül az út, mindenfelé víz van, majdnem akkora víz, mint amilyenbe álmában belegázolt, a felnőttek is hitetlenkedve nézték, még a férfiak is, az asszonyok a kezüket tördelték, Jézus Mária, mekkora víz, mi lesz most velünk?, de Nagy Vince és az apja máris észbe kaptak, rendezgették a megtépázott holmit, kicsavarták az átázott pokrócokat és kabátokat, kapkodva fogták be a lovakat, addig kell kimenni innen, amíg el nem ázik a föld, most még átmehetünk a vízben, mert kemény az alja, de ha megpuhul, az isten se húz ki innen bennünket, örökre beleragadunk a sárba, és már indultak is: a lovak ágaskodva nyerítettek, nem akartak nekimenni a csillogó víztükörnek, aztán mégiscsak nekimentek, pedig nem látszott semmiféle út, térdig, majd szügyig jártak a vízben, prüszköltek, gőzöltek, habos lett a faruk, a hátuk, az oldaluk, de nekifeszülve csak mentek előre, mintha tudták volna, hogy a közepén nem lehet megállni, s mert a férfiak ordítva gyíztek és ostoroztak; a szekerek meg-megbillentek, kész csoda, hogy valamelyik föl nem fordult, hullámozott, habzott, fröcskölődött a víz, befolyt a kocsioldalakon, fölcsapódott az ülésekre, mögöttük egy asszony sikoltozni kezdett, aztán nyögni és jajgatni, valami történhetett, de ekkor már át is értek a vízben, megint láthatóvá vált a kocsiút, ami most sáros volt és csúszós, előbújtak a nedvesen csillogó tarlók, a megszagattott levelű kukoricatáblák. Megálltak, mögöttük az asszony tovább jajgatott, ült a kocsi tetején, a hasát fogta, és egyre jajgatott, csoportosulás támadt körülötte, asszonyok szaladgáltak ide-oda, közöttük volt az anyja is, látta, hogy pokrócot teregetnek a sárba, leemelik a jajgató asszonyt, a pokrócra fektetik, hiszen ez a Lajkó Böske néni, az asszonyok körülvették, eltakarták előle, egyelőre nem mehetünk tovább, jött oda az apjához Nagy Vince, irgalmatlan a sár, a lovak kidöglöttek, Lajkó Böske se jöhet tovább ilyen állapotban, abrakoljunk egyelőre; végső soron átkeltünk a nagyvízen, nevetett az apja, úgy is vehetjük, hogy célhoz értünk: éppen itt, a nagylaposon túl osztja a község az ingyen házhelyeket, Nagy Vince ingerülten legyintett, ne bolondozz már, mert beléd vágok, az asszonyok gyűrűjéből erőteljes gyereksírás hallatszott, ki gondolta volna, ma-

gyarazta lihegve az apjának az anyja, alig látszott meg rajta, közben a nyolcadik hónapban volt, kisfiú lett, erős és egészséges, ő persze semmit nem értett az egészségből, de ekkor már jött oda hozzájuk a bicegő Lajkó Péter, magasan a feje fölé tartva egy rúgkapáló, hangosan bömbölő, kisgyerek formájú valamit, a száját nem tudta befogni, úgy örült neki, mi most már megérkeztünk, nekünk ez lett a Brazília, igaz-e, kicsi Lajkó Illés?”

Ami az apáknak nem sikerült, a fiúk megvalósították. Magó Gellért a második világháború elől menekülve kivándorol Brazíliába, az ígéret földjére. Ha behunyja a szemét, látja a Passo Fundo környéki síkságot, „a vörössárga laposban hosszan elnyúló kukoricatáblákat és a magasba kapaszkodó cukornádültetvényeket, amelyek tövét a Uruguay folyó nagy kiterjedésű csatornarendszere öntözteti”. A könnyebbnek hitt élet, a gazdagság ígérete azonban hamar szertefoszlik. A „kakaó, a kávé, a gyapot, végenincs őserdők és a nagy folyók” országában Magó Gellért „végül is peón lett, caboclo, ugyanolyan megvetett földművelő – harmadrangú ember –, mint az apja, a nagypapa, a dédapja és bizonyosan minden elődje”. Az eleve elrendelés sújtja a nincstelen parasztembert, a sors és a körülmények mindenütt összejátszanak ellene, ahogyan apja írta neki ritka leveleinek egyikében a távoli országba: „Nem bújhatsz ki a bőrödből, fiam.” Hogy megmaradt paraszti sorban, annál fájdalmasabb, mivel az ősök álmai is szertefoszlanak általa. Sokatmondó és jellegzetes, milyennek hiszik az Újvilágot az uradalmi cselédsorban élő emberek: „édesapám, milyen lesz az a Brazília?, ott majd mi is olyan gazdagok leszünk, mint az Engelmann tekintetes őrék?, igaz, hogy ott mindennap jóllakhatunk?” – kérdezi a kicsi Magó Gellért, de még az édesanyja álmai is csak a hétköznapi biztonságot érik el, vágyainak netovábbja, hogy húst egyenek és szép ruhában járjanak, többre nem is gondol, többről nem is tud a tanyavilág szegény sorsú embere. Dudás Károly érzékletesen ellenpontoz a vágyott és a reális világ között.

Amikor Magó Gellért hazaér Brazíliából, a hatóságok egy papírlapot nyomnak a kezébe – mintegy elárulva az író céljait is –, méghozzá a következő szöveggel: „A közelmúltban jelentősen megélnkültek a kivándorlás problémájának történeti vizsgálatait, s történéseink meggyőzően bizonyították, hogy az országot tömegesen elhagyó kivándorlók szinte egészében a parasztnépesség köréből kerültek ki. (. . .) Elsőként a kivándorlásra készítő okokat kell kiderítenünk. Vidékenként más és más okok kerültek előtérbe, ezért feltétlenül minden indoklást fel kell jegyeznünk. Az okok tekintetében meg kell különböztetni a személyes indítékokat (kalandvágy, menekülés a katonai szolgálat elől, családi viszály stb.), és tekintetbe kell venni az objektív körülményeket (földhiány, munkaalkalom hiánya, rossz megélhetés, nagybirtok túlsúlya stb.)” A tájékoztató lapon a továbbiakban a szocialista frázisok tömkelege található, amelyek még nemrégiben is hozzátartoztak mindennapjainkhoz, magukon viselve a meggyőződéssel hangoztatott túlzás jeleit: „Vizsgáljuk meg, hogy a kivándorlók hazalátogatva hogyan reagálnak az időközben bekövetkezett hatalmas változásokra, a fejlődés és a jólét szemmel látható jeleire, arra,

hogy az egykor annyira sóvárgott Amerika itthon is megvalósult, mi több, az élet bizonyos területein jóval előbbre járunk, mint például Argentína, Brazília vagy az Egyesült Államok. (. . .) Semmiképpen ne mulasszuk el feltérképezni, hogy a hazatérőkre milyen hatást gyakorolt szocialista társadalmunk kétségkívül legjelentősebb vívmánya, az öngazgatás, hogy a kinti faji és nemzetiségi megkülönböztetések, egyenlőtlenségek és ellentétek után hogyan fogadták itthon az élet minden területén megnyilvánuló testvériséget–egységet, nemzeteink és nemzetiségeink teljes egyenjogúságát.”

Magó Gellért azonban egyáltalán nem érzékeli a feltételezett „hatalmas” változásokat, ő ugyanolyannak látja az itthoni Brazíliát, mint egykoron. Sőt, a falu nemhogy nem fejlődött, hanem az évtizedek során jócskán kikezdte az enyészet: „Az egykori házuk előtt állt, messziről ráismert, ugyanaz a ház most is, mint amit itthagytott, csak összeesett azóta, horpadt oldalú lett, akár a magára hagyott öregember, az anyja halála óta üresen áll, nem volt, aki megvásárolja: a tető beszakadt, kilátszanak a törött horogfák, a falról nemcsak az évekkel vastagodó mézszerűteget, de a tapasztást is leverték az esők, türelmes kézzel lefejtették a gyakori szelek, maradt a csupasz sárgaföld; az egyik ablakeretből hiányzik az üveg, a másikban keskeny csíkokra van hasadozva, a kerítést tartó karók kirohadtak, a léckerítés bedőlt, java részét elhordta valaki tüzelőnek, az udvarban embermagasságú a gaz, az ott beléndek, az kóró, ismer rájuk, az disznóparé, az az erdőnyi pedig itt csalán.” A pusztulás azonban nemcsak külső jeleiben mutatkozik meg, míg a világ előrehaladt, ezeknek az embereknek az életformája mit sem változott, az előregedő falu lakosainak többsége az alkoholfájdalomban talál vigaszra.

Lajkó Illés számára is az állandóság, az egyhangúság színtere a falu. Az igénytelen életé. Mégsem képes arra, hogy elhagyja, mert emlékei oda kötik. Németországi látogatásakor vendégmunkás öccsénél rosszul érezte magát, mintha kiszakították volna eredeti környezetéből. Őt is végigkíséri a kíváncsi gondolata, hiszen éppen akkor született, mikor Brazília falu, s az öccse is távol volt, ő mégis maradt. Élete jelen és múlt örökös egybejátszása, mintha a múltja determinálná jelenét is.

Lajkó Illés gondolatvilágából származik egy metafora, amely többször felbukkan a regényben: az ördögmalomé. „Ott jár az őszi nagyvásár forgatagában (. . .), a leszaladni készülő remegő könnyűgöngyön keresztül megpillantja az ördögmalomot, a pirosra, kékre, sárgára mázolt, körbenyargaló falovakat, aztán már mászós hintát is lát az ördögmalom helyén (. . .), mindenestül körbefordul vele a világ, és ekkor éktelen csörgéssel kioldóznak az ülőkék keresztbe fűzött láncbiztosítékai, elpattognak a megfeszülő esernyődrótok, és a megbolondult ördögmalom-körhinta elkezd szórni utasait a világ minden tájéka felé; társai rég leugráltak mellőle, szertefutottak a tömegben, egyes-egyedül maradt odafönn a nyikorgó gerendaküllőkön, kétségbeesetten próbálja visszafogni az elszabadult hatalms kerék lendületét, mindhiába.”

A világba szétszóródott emberek metaforája az ördögmalom. Az elvágyódás

a hősök örökös terhe. A kitelepülést hol mitikus, örökös vándorlásnak nevezi az író, hol szétszóródásnak. Legszebb metaforájában pedig nemcsak a közönség lassú fogyásának a jelképe lesz, hanem a kivándorlás a teljes elmúlással, a halállal egyenlítődik ki.

Amerika nem a vágyak beteljesülésének, hanem a csalódásnak a helye. A szülőföld elhagyásának a párhuzama az indiánok sorsa is, a falusi ketrecbálban meséli el Magó Gellért Lajkó Illésnek: „ilyen ketrecekben szállítják a befogott indiánokat a rezervátumba, hajol közelebb Magó Gellért, csakhogy azok a ketrecek még hatalmasabbak, kint őgyelegttem egyszer a Passo Fundó-i vasútállomáson, amikor beérkezett a tehervonat, az alacsony kocsiáljakon ott tornyosultak a ketrecek, nyolcat számoltam össze hirtelen, egy egész törzset szállíthattak át a rezervátumba, legalább ezer kilométerre a régi otthonaiktól, a gerendák és a karók között láttam az indiánok arcát: meggyötört volt és mindenbe belenyugvó”. Az indánokkal való párhuzam újabb metaforájaként jelenik meg ittlétünknek.

*

Varga Zoltán Indiánregénye 1985-ben jelent meg az Új Symposionban, könyv alakban pedig nemrégiben látott napvilágot. A szerző az idei Szentleky Kornél Irodalmi Díj nyertese, és jó okunk van feltételezni, hogy kritikai fogadtatása és felfedezése korántsem lezárt, befejezett.

Gerold László a kötet kapcsán többek között megállapítja: „Az indiánok történetét nagy vonalakban többé-kevésbé mindannyian ismerjük, megtanultuk gyermekkori olvasmányainkból. Ezek írói egyfelől s elősorban a kalandok miatt kedvelték, választották tárgyul az indiántörténeteket, harcukat, biztos olvasmányosíkerre számítva, népszerűséget remélve, másfelől viszont nevelő szándék is rejlett az igazságtalanul üldözött, a kismizett, bátor rézbőrűek szomorú történetének regényes előadásában. Gyermekolvasóként nagy részünk – ennek következtetésképpen – leplezetlenül indiánpárti lett. Az élmény intenzitását bonyolítja, hogy az indiánkalandok és -sztorik, -csaták és -sorsok a modern ember mitológiájának részévé váltak. Egyszerre jelentették ezek a történetek, sorsok önmagukat és a legendák érvényességét. Olvasmányélményeink egy-egy apacs, mohikán, delavát hőse, törzsfőnöke, harcosa példaképpé, szimbólummá vált számunkra.”

Amíg Dudás Károly sokféle metaforát talál ittlétünkre, addig Varga Zoltán egyféle témát választott, s azon belül találja meg a nézőpontok sokoldalúságát: története az indiánsors példázata, sokrétű körbejárása. A szerző maga vallja be, hogy kisregényének történetét kölcsönvette, de nem a kalandos kiadványokból vagy ifjúsági indiánregényekből, hanem eredetibb forrásból, méghozzá Dee Brown A vadnyugat története indián szemmel című könyvéből merítette a témát, s híven követte az események menetét és időrendjét.

Egy háromszáz főnyi embercsoport, a mondok indiánok története a regény,

keretét pedig az adja, hogy Timothy Blessheart tiszteletes meglátogatja cellájában Kintpuast, alias Jack kapitányt – a fehér emberek így nevezték el –, az indián törzsfőnököt a kivégzését megelőző napon. A szöveg valójában a törzsfőnök monológja, „gyónása”. A kisregény kezdetben nyelvi gátlásokkal küszködő elbeszélője töri, rosszul beszéli a nyelvet, majd a cselekmény intenzitásával egyre gördülékenyebben tárulnak föl az események. Tudatos szerkesztésre vall, hogy az író a fokozatosan kibontott, hagyományos ívű, tehát feszültségkeltő és -oldó kisregényében nemcsak magával ragadja az olvasót cselekményességével és fordulatosságával, hanem az elbeszélés menetével olyan nyelvi-stiláris megoldásokkal él, amelyekről elhitheti, hogy „indiánszerűek”, az indiánokra jellemzőek. Például vissza-visszatérő fordulata a „Jim, te nyomorult” szókapcsolat, szinte a homéroszi állandó jelzőkre is visszautalva.

Varga Zoltán az az írónk, aki a parabolaiban mint műformában találta meg igazi kifejezésformáját, legjobb művei a parabola áttételén keresztül szólalnak meg. Nem túlzás azt állítani, hogy a vajdasági magyar irodalom egyik legjobb prózai alkotása a Hallgatás című elbeszélése, amely a közvetett közlésnek ezzel a formájával él.

Az *Indiánregénynek* is a parabola jelleg az egyik fontos eleme. A modok indiánok sorsát attól kezdve követhetjük, hogy a fehér emberek elvették földjeiket, leigázták őket. A törzs kezdetben apróbb bosszúkat forral, rajtaüt a fehérreken, hátha belátják, nagyobb az ottélés ára, mint amennyi haszon van belőle, ám mivel a szembeszállás nem jár eredménnyel, a békés együttélés hívei lesznek, sőt tagjai felnéznek a fehér emberre, próbálják megismerni őket, sőt bizonyos fokig asszimilálódnak is. „Nem voltunk már annyira modokok, mint azelőtt” – fogalmaz Kintpuas. Megtanulták a fehérek nyelvét, mert hasznukra volt, ám az igyekezet hiábavalónak bizonyul, az idegenszerűség megmarad, nevetség tárgya lesz, sőt az új nyelv az anyanyelvet is rontja, belekeverik az idegen kifejezéseket. Természetesen a kapcsolatteremtés egyoldalú: a fehérreknek eszük ágában sincs megismerni az indiánokat, sem szokásaikat, sem életvitelüket, sem nyelvüket, inkább magukhoz hasonlítanak, mindenkit elneveznek a saját nyelvükön, a saját szokásaik szerint. Mivel a törzs legjobb földjeit kisajátították, a népcsoport megélhetés nélkül marad, s tagjai kényszerből néha egy-egy farmról elhajtottak néhány jószágot, kölcsönvettek lovat, mindez persze az életmód része is volt, nem számított bűnnek az indiánok körében, úgyhogy nem is csak a szükség vitte rá őket. A hatóság azonban megelégte a portyákat, s jobb megélhetést ígérve rezervátumba telepítette őket, a klamath indiánok földjére, ahol immár ők lettek a betolakodók, a hozzájuk közel álló népcsoport tagjaiból is gyűlöletet váltanak ki, olyannyira, hogy elhatározzák: visszamennek ősi földjükre, no nem visszafoglalni, csupán megtúrt idegennek, halászni, vadászni, mégis saját területen. Hazaérve ismét rezervátumba akarják a törzset kényszeríteni, ám lefegyverzésük során tűzpárbajra kerül sor, s ez indítja el a lavinát. A menekülésre kényszerített modokok két csoportra szakadnak, s az egyik a telepések rajtaütnek, csecsemők is áldozatul esnek. A

törzs egyik fele bosszút forral, s kiirtanak néhány telepes családot. Az indiánok a sziklás hegyek közé húzódnak, várják a véget. A kérdés csak az: békésen vagy harcolva pusztuljanak. A józan ész a békét követeli, a büszkeség a harcot választaná. Végül harcban pusztul el többségük, akik pedig életben maradnak, örökre a rezervátum lakói lesznek, a túlélés ezek után azonban már nem megmaradás is: a népcsoport megtizedelve, kiszakítva természetes környezetéből végleg pusztulásra van ítélve.

A parabola attól parabola, hogy megfejthető. E rövid, vázlatos tartalmi ismertetés is nyilvánvalóvá teszi a párhuzamokat, s talán nem is ildomos megfejtteni a példabeszéd vonatkozásait, hiszen így is egyértelműek. Kell-e hozzáfűzni vajon valamit ahhoz, ahogyan Kintpuas a gyilkos és áruló Jimet írja le, így jellemzi: „Elvarázsoltan ödöngtél köztük, egyszerre voltál boldog és szerencsétlen, mert mégsem tartozol igazán hozzájuk, micsoda igazságtalanság. . . Hogy ilyen nyomorúságos, sarokba szorított, végnapjait élő törzsbé születél. . . Vesztések közé születni, istenem, vesztések közé, micsoda felháborító igazságtalanság.” És sorolhatnánk még a példákat. Az azonosíthatóság azonban az olvasmányélménynek csak egyik vonatkozása, bár tagadhatatlan, hogy az olvasói kíváncsiságot ez is előbbre lendíti. A parabola azonban nem lenne hiteles, ha csupa példálózás lenne. A népcsoport küzdelme mellett egy másik küzdelem is megjelenik: Kintpuas lelkitusája. A kisregény egyben pszichológiai dráma is, rámutatva Varga Zoltán másik műfajára, a drámaíráásra, amely a szövegfelépítést meghatározza. A drámaírói tapasztalatok Varga Zoltán kétségtelenül a tömöritésre készítették, a főlöseges, oda nem tartozó elemek, mellékes kitérők kiiktatására, amittől a kisregény szerkezete feszes lesz.

Kintpuas drámája a morális ember vívódását tükrözi. A túlélés mindenkéülöttiségének tudatával, az okos kompromisszumok meghozatalával élő törzsfőnök minden erőfeszítése ellenére sem tud tisztességes alkut kötni a fehér katonákkal. Ötven harcosa közül harminchét háborút akar, s ő egyaránt szemben áll a sajátjaival és az ellenséggel. Elítéli, ugyanakkor védi gyilkos tagjait közösségének. Kintpuas a tudással megvert ember, aki megérti mind a két felet, megérti a gyilkosokat, s látja a véget is. Végül a törzs akaratát hajtja végre, amikor megöli Edward R. S. Canby tábornokot, s gyilkossá lesz, ugyanakkor a mélyen békeszerető – divatos szóval élve: pacifista – ember valamiféle ősi szokásjogtól vezérelve cselekszik, amikor leszámol ellenfelével. A vezér morális dilemmái ezek, amelyek körbejárása, többoldali megvilágítása a gondolkodó Varga Zoltánt mutatja, az esszéíró észjárását, mégsem a filozofikus szövegek szintjén, hanem a szépirodalomén, amit a szituáció hitelessége is fémjelez. A kisregény ellentétekre épül, s az ellentétek újabb szembenállást világítanak meg: természetesen a jónak és a rossznak a harcáról van szó, de a pozitív oldal, akárcsak a negatív, nem a fekete–fehér szembehelyezése is egyúttal. A modokok között vannak becsületes emberek, de gyilkosok is, akárcsak a fehérek körében, az ellenség tagjainak sorában is vannak jóra valóak. A modokok szembenállnak a fehér katonákkal, ugyanakkor a telepesekekkel is, de a saját

fajtájukbeliakkal, a klamath indiánokkal úgyszintén. S mivel a regény nemcsak a közösségi sorsnak a bemutatása, hanem az egyénié is, a törzs pusztulása a törzsfőnök megsemmisülését is maga után vonja, a konfliktusok sokfélesége Kintpuasra is jellemző: nemcsak a fehér emberek az ellenségei, hanem saját törzsének a tagjai sem értik meg, velük is „hadban” áll.

Győztesek és vesztesek, többség és kisebbség viszonya, a népcsoport megsemmisülése és az egyén pusztulása azonban nem lenne érdekfeszítő, ha Varga Zoltán nem találta volna meg hozzá illő kifejezésformáját: a tömör, drámaivá fokozott, egyenes vonalú, jól követhető cselekményvezetést, s még valamit, ami által külön izgalmassá válik a történet: Kintpuas monológja egy ponton már nem is az őt gyóntató szerzetesnek szól, hanem népének is. A másik személynek szóló „gyónás” fokozatosan átminősül, már nem a papnak beszél, hanem önmagának, sőt törzsének tagjaival perlekedik. A vívódásnak ez a lélektani hitelessége adja meg a regény varázsát, hozza létre komplex világát, s nyilván ez eredményezi végső soron, hogy a szöveg számos behelyettesíthető motívum ellenére egy pillanatra sem válik tézisszerűvé.

*

A vajdasági irodalom e két Amerika-regénye is rámutat arra, hogy az itteni embernek az Amerika-képe nem a gazdag és fényűző Északkal, hanem a nyomorban élő, küszködő Déllel kapcsolatos. (Egy másik regény – Brasnyó István munkája, a Szokott-e ősz lenni Paraguayban? – szintén a Délhez kötődik, pontosabban csak a címe, mert a regény tere korántsem határozható meg egyértelműen.) Nem a győztesek, hanem a legyőzöttek mítosza él tovább, nem a pazarság és a fényűzés, hanem mindennek az árnyoldala. Nyilván nem véletlenül, és talán nem függetlenül itteni sorsunktól sem. A szép Amerika képe végérvényesen elérhetetlen vágyalom marad.